

opcję metodologiczną, ponieważ w krajach zachodnich sporo mówi się o *comparative sociology*.

2. Brak podejścia aksjologicznego. Chodzi mi w tym przypadku o waluację nie tyle wewnątrzrodzinną, co metarodzinną. Na przykład, socjologowie amerykańscy stwierdzili, że w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych w USA narastał trend odrzucania rodziny, tzn. coraz więcej osób żyło w stanie bezzęnnym bądź nie zawierało ponownego związku małżeńskiego po rozwodzie. W latach 80-tych został on przyhamowany.

3. Mało miejsca poświęca się badaniu organizacji życia wewnątrzrodzinnego. Duże możliwości poznawcze mogą tu płynąć z aplikacji analizy etnometodologicznej, fenomenologicznej, interakcyjnej, sytuacyjnej, komunikacyjnej itp.

4. Pomija się wymiar religijny życia rodzinnego. Jest on na tyle istotny, że w wielu rodzinach religia odgrywa ogromną rolę integrującą, ma też istotny wpływ na wzajemne relacje członków rodziny, na ich postawy, działania, motywacje itp.

Generalnie jednak, omawianą książkę czyta się z dużym zainteresowaniem, a zamieszczone w niej treści inspirują do własnych przemyśleń. Z jej lektury skorzystać mogą nie tylko doświadczeni badacze życia rodzinnego, ale i adepci socjologii rodziny.

Mirona Ogrzyzko-Wiewiórowska

Małgorzata Legiędź-Gałuszka: Czarnowski, WP, Warszawa 1989, s. 314.

Nakładem Wiedzy Powszechnej, w zasłużonej dla popularyzacji nauki i kultury polskiej serii „Myśli i Ludzie” wydana została monograficzna praca Małgorzaty Legiędź-Gałuszki o Stefanie Czarnowskim (1879—1937), socjologu i historyku kultury.

Myśliciel ów budził żywe zainteresowanie w nauce i publicystyce polskiej. Pisało o nim wielu autorów, niektórzy po kilka studiów. Czekaliśmy jednak na książkę o Czarnowskim, która byłaby monografią, ukazywałaby go na szerszym tle nauki i kultury, odwoływałaby się do źródeł, pełnego dorobku uczonego, w tym także publicystyki. Opracowanie Legiędź-Gałuszki w dużej mierze spełnia te oczekiwania.

Bardzo wyrazisty jest w tej pracy nurt poszukiwań Czarnowskiego, jego polemik, powiązań ze zdarzeniami. Obok prezentacji życia i twórczości uczonego, autorka wzbogaciła swoje opracowanie o chronologiczną prezentację ważniejszych dat z jego życia, bogatą bibliografię dotyczącą jego prac, wspomnień o nim oraz opracowań poświęconych w całości lub częściowo jego twórczości. Tomik uzupełnia wybór pism, w którym przedstawione zostały fragmenty jego najbardziej charakterystycznych prac.

Książka składa się z krótkiego wstępu, sześciu rozdziałów i wspomnianej części antologicznej.

Pierwszy rozdział poświęcony został życiu i twórczości Stefana Czarnowskiego. Autorka postarała się w nim o podkreślenie jego patriotyzmu, wysiłków zmierzających do ukształtowania wśród Polaków przeświadczenia o niezbędności solidarności narodowej (solidaryzmu narodowego) jako koniecznego warunku odzyskania niepodległości. Zwróciła uwagę — cytując Czarnowskiego — że „najważniejszym przejawem życia każdego narodu jest jego działalność polityczna, gospodarza i społeczna. Im bogatsze jest życie ideowe narodu, tym skuteczniejsza będzie jego polityka” (s. 17). Obecnie uwaga ta nabiera aktualności dla szeregu narodów, które warunkują odzyskanie własnej niepodległości względami politycznymi.

Rozdział drugi — *Studia nad więzią społeczną i narodową* — stanowi tę część monografii, w której możemy zapoznać się z interpretacjami więzi społecznej i koncepcjami narodu proponowanymi przez E. Durkheima, F. Tönniesa, E. Renana, J. St. Milla, M. Handelsmanna i M. Szerera. Wyjaśniona została w nim typologia definicji narodu A. Wierzbickiego, poglądy społeczne Stroynowskiego, które swój pełny wyraz znalazły w pracach Staszica i Kołłątaja. Jest to o tyle interesujące, że Czarnowski w pierwszym etapie swojej twórczości nawiązywał do polskiego

oświecenia, pragnąc wskazać Polakom drogę odrodzenia narodowego. Pisał więc o poszukiwaniach więzi ideologicznej dla narodu, organizowaniu jego więzi duchowej, siły moralnej.

Autorka pracy wskazała, w jaki sposób przebiegało u polskiego socjologa i historyka kultury uhistorycznienie rozumienia więzi narodowej i patriotyzmu, który przeciwstawił ruchowi nacjonalistycznemu (s. 53). Ciekawie został także przedstawiony proponowany przez Czarnowskiego proces przekształcania ludu w naród. Za przewodnią myśl większości jego prac autorka uznała poszukiwanie elementów, które będą jednoczyły naród pomimo istnienia wszelkich społecznych różnicowań (s. 53). Merytoryczną treść tego rozdziału zamykają uwagi M. Legiędź-Gałuszki, która stwierdza, że za podstawę istnienia duchowego narodu — według Czarnowskiego — należy uznać kulturę, czynnik integrujący społeczeństwo.

Z rozdziału trzeciego, *Studia nad ideami i ruchami społecznymi*, czytelnik dowiaduje się, że Czarnowski podkreślał pojęcia samoistości i odrębności, prowadzące do wytonienia się pojęcia idei narodowej (s. 61). Jest w nim mowa także o tym, jakie elementy składają się na świadomość narodową, co jest wyrazem więzi społecznej. Autorka rozprawę — odsłaniając przed nami najważniejsze aspekty przemyśleń uczonego w takich szkicach i odczytach jak: *Przejęcie kultury obcej* i *Czy Francja jest dalszym ciągiem Galii starożytnej* (s. 64—68) — jednocześnie podkreśliła ewolucję jego myśli w kierunku posługiwania się regułami dialektyki metodologicznej. Poprawność posługiwania się tymi regułami jest jeszcze bardziej widoczna w takich scharakteryzowanych przez Legiędź-Gałuszkę pracach Czarnowskiego jak: *Reakcja katolicka w Polsce w końcu XVI i na początku XVII wieku* (s. 68—72) i *Podłoże ruchu chłopskiego* (s. 72—74). To właśnie pisząc te prace uczoney dostrzegła wyraźnie wpływ czynników ekonomicznych na życie społeczne, na zmianę stosunków panujących na wsi.

Duży fragment rozdziału poświęca autorka rozważaniu, na ile interesujący szkic *Idee kierownicze ludzkości* (1928) jest oparty na dorobku francuskiej szkoły socjologicznej, a na ile zawiera elementy metodologii marksistowskiej. Tym problemem zajmowali się uprzednio N. Assodorobraj, J. Sztumski, A. Papuziński i w porównaniu z ich pracami przemyslenia i ustalenia Legiędź-Gałuszki nie wnoszą w zasadzie nic nowego.

W rozdziale czwartym książki, zatytułowanym *Studia nad kulturą*, autorka zaznaczyła, że obok zagadnień celtyckich (*Święty Patryk*) pasją Czarnowskiego było badanie kultury. Pamiętając o tym, że jest to tomik powstały w serii „Myśli i Ludzie”, adresowany do szerokiego kręgu odbiorców, autorka krótko przybliżyła definicje pojęcia „kultura”, proponowane przez A. Kroebera, C. Kluckhohna, R. Lintona i A. Kłoskowską. Widoczne jest, że ważne było dla niej określenie podawane przez A. Kłoskowską, dlatego, że nosi on charakter uniwersalistyczny, podobnie jak charakter kultury proponowany przez Czarnowskiego. W tej części monografii czytelnik może wyraźnie zauważyć utopijność w wizji myśliciela, który twierdził, że godność chroni proletariatu przed zdeklasowaniem go, podnosi morale zarówno jednostki, jak i ogółu. Należy jednak wziąć pod uwagę okres, w którym formułował on swoje myśli. Nie tylko Czarnowski w latach trzydziestych był gorącym orędownikiem tworzenia etosu robotniczego i kultury symbolicznej, tworzonej przez robotników jako przeciwwaga dla alienacji pracy. Wielu intelektualistów tego okresu przypisywało masom decydującą rolę w nadchodzących czasach (m.in. wspomniany przez autorkę Gramsci).

Zaskakujące natomiast jest, że Czarnowski uznawał poczucie sprawiedliwości, braterstwa, godności, odpowiedzialność klasową oraz wysoki poziom moralności za cechy predystynujące klasę robotniczą do wpływu na kształt nowej rzeczywistości (S. Ossowski miał wątpliwości co do możliwości kulturotwórczych proletariatu). M. Legiędź-Gałuszka, naszym zdaniem, z dużym wyuczuciem podkreśliła ten fakt. W ten sposób przypominała czytelnikom, że w nauce istnieje relatywizm poglądów, ciągła możliwość zmiany obowiązujących paradygmatów. Z rozdziału tego możemy także dowiedzieć się, że dla badań prowadzonych przez Czarnowskiego w latach trzydziestych charakterystyczne było odwoływanie się do różnych elementów struktury społeczeństwa polskiego i roli religii w życiu ludu (s. 101—102). Badaczowi miało to ułatwić odnalezienie czynników decydujących o kulturze, którą rozumiał jako „całokształt zobiektywizowanych elementów dorobku społecznego, wspólnych szeregowi grup i z racji swej obiektywności ustalonych i zdolnych rozszerzać się przestrzennie” (s. 80).

W następnym rozdziale poświęconym studiom i refleksjom nad faszyzmem autorka podkreśla pionierski charakter myśli uczonego i jego prekursorską rolę w badaniach nad problemem faszyzmu w socjologii polskiej i światowej. Każdą wypowiedź Czarnowskiego cechowało dążenie do poznania i zrozumienia tej problematyki zarówno w sensie jej źródeł i celów, jak i sił oraz metod działania. Zjawisko faszyzmu pozwalało mu na podkreślenie, że zmiany ekonomiczne warunkują występowanie pewnych aspektów życia społecznego.

Ostatni, szósty rozdział, omawiający studia metodologiczne badacza, uogólnia to wszystko, o czym autorka pracy wspominała wcześniej. Wyraźnie widoczna jest w nim ewolucja myśli Czarnowskiego w stronę orientacji materialistycznej na rozumienie kultury oraz są precyzyjnie podane główne założenia metodologiczne, na których opierał swoją twórczość.

Część antologiczna doskonale koresponduje z pierwszą częścią książki i oddaje różnorodność problematyki, jaką rozważał Czarnowski. Oprócz trafnie dobranych fragmentów najważniejszych jego prac naukowych obejmuje także część mniej znanego dorobku publicystycznego — m.in. artykuły drukowane w 1912 roku w „Tygodniku Polskim”: *O potrzebie życia duchowego* i *Nacjonalizm*.

Monografia M. Legiędź-Gałuszki potwierdza, iż mimo upływu półwiecza i ciągle rosnącej szybkości przemian naszej rzeczywistości, Czarnowski ciągle należy do żywej tradycji polskiej kultury.

Praca, jak na książkę o charakterze popularyzatorskim przystało, napisana jest językiem łatwym i przystępnym. Na uwagę czytelników zasługuje staranne opracowanie tekstu książki, jak również precyzyjna jej korekta, co jest z pewnością wspólną zasługą Autorki i Wydawnictwa.

Publikacja o Czarnowskim spełnia swoje zadanie w podwójnym wymiarze: ukazuje sylwetkę uczonego i rozwój jego twórczości oraz popularyzuje socjologię polską okresu międzywojennego. Czytelnik dostrzega, że autorka skoncentrowała swój wysiłek na ukazaniu przeobrażeń, którym podlegała świadomość Czarnowskiego i jego stosunku względem szeroko rozumianej kultury. Ale wychodzi to tylko na korzyść omawianej monografii.

Stawomir Kotłowski

Mariusz Kucharek

Benon Bromberk: *Młódzież studencka — jej kształcenie i koncepcje życia. Analiza badań podłużnych przeprowadzonych w uczelniach Poznania*, PWN, Warszawa—Łódź 1988.

Jerzy Modrzewski: *Środowisko społeczne młodzieży studiującej*. Wyd. UAM, Poznań 1989.

Aleksander Zandekki: *Struktura społeczna w świadomości młodzieży akademickiej (Studium socjologiczno-pedagogiczne)*, Wyd. UAM, Poznań 1989.

Młódzież studencka i jej złożone problemy stają się przedmiotem coraz intensywniejszych badań naukowych. Związane jest to nie tylko z gwałtownym wzrostem liczności środowisk młodzieży studiującej, ale także z wzrastającą i nie w pełni jeszcze rozpoznaną empirycznie rolą środowisk akademickich w kształtowaniu dynamiki życia społecznego oraz ekonomiki i kultury współczesnych społeczeństw.

Od początku lat sześćdziesiątych można zaobserwować — zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych i na zachodzie Europy — znaczny rozwój badań służących rozwiązywaniu różnorodnych co do swego zakresu i znaczenia problemów rozwoju szkolnictwa wyższego. Doprowadziło to do wyodrębnienia się względnie samodzielnej, socjologicznie zorientowanej subdyscypliny nauk pedagogicznych: pedagogiki szkoły wyższej, określanej także jako socjopedagogika szkoły wyższej. W tym nurcie refleksji teoretycznej i badań empirycznych nad szkołą wyższą i jej środowiskiem społecznym (pojawiającym się w Polsce w pracach m.in. S. Kowalskiego, M. Guldy,